

Ruumiillinen itseäänmäärittämisoikeus ja valtarakenteet Valko-Venäjällä

Valko-Venäjää pidettiin 26 vuotta Euroopan viimeisenä ja vakaimpana diktatuurina. Järkymätön hallitus on ollut asiasta ylpeä ja kutsunut sitä jopa maabrändiksi. Tällaisen imagon takaa ei aina ole ollut mahdollista nähdä Valko-Venäjän kansalaisten todellisia kasvoja, ja yleisissä mielikuvissa valkovenäläisiä on pidetty rauhallisina, politiikkaan välinpitämättömästi suhtautuvina ihmisinä, jotka eivät juurikaan kykene vastustamaan ja protestoimaan. Vuoden 2020 tapahtumat ovat kuitenkin osoittaneet, että valkovenäläiset ovat kasvaneet ulos heitä sortavista rakenteista. Kauan kasautuneet ja ulospääsykanavaa etsineet protestimielialat ovat purkautuneet ja ravistelevat maata sen perustuksiin asti, kuten mikä tahansa pitkään patoutunut voima. Nyt on meneillään kansakunnan elpymisjakso ja valkovenäläiset luovat mielteliäänä uutta perustaa jo ainaiseksi muuttuneelle maalle.

Protestiliikkeen luonne ja voima ovat muotoutuneet suurelta osin itseäänmäärittämisoikeuden käsitteen kautta. Itseäänmäärittämisoikeus tarkoittaa oikeutta henkiseen ja ruumiilliseen vapauteen, koskemattomuuteen, joka korostaa yksilön oikeutta määrittellä omaa elämäänsä ja identiteettiään, elää omana itsenään. Erityisesti ruumiillisen itseäänmäärittämisoikeuden loukkaukset ovat nostattaneet valkovenäläisissä välittömiä vastalauseita. Ihmisoikeuksien nojalla henkilökoh- taisen koskemattomuuden loukkaukset ovat vähintäänkin epäeettisiä ja jopa rikollisia. Ruumiillisen koskemattomuuden suoja heijastuu ainakin kahdessa keskeisessä kansainvälisessä asiakirjassa: YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa (United Nations 1948) sekä kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleisjulistuksessa (United Nations 1966). Samoin vammaisten henkilökohtaisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa puhutaan fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden suojan välttämättömyydestä (United Nations 2006).

Tässä yhteydessä voi nostaa esiin erään politiikan sosiologian teoreettisista käsitteistä, jossa ruumiillinen itseäänmäärittämisoikeus on keskeisessä roolissa. Foucault'n juridis-diskursiivisen valtakäsityksen mukaan valta on voimaa, joka toimii vain repression ja tabujen kautta ja ylläpitää kontrollia väkivallan uhalla tunkeutuen ylhäältä alaspäin pitkin vallan vertikaalia.

Foucault'n (1978) mukaan Länsi-Euroopan valtioiden historiassa väkiluvun ja huolenpidon tarpeen kasvaessa, lähestyttäessä modernia valtiota, valta muuttuu muotoaan kahden ääripään ”biopolitiikaksi”. Ensimmäinen niistä hallitsee sosiaalista kehoa kontrolloimalla hedelmällisyyttä, kuolemaa ja seksuaalisuutta; toinen katsoo ihmiskehon erilaisten manipulaatioiden kohteena. Nykytodellisuudessa nämä mekanismit toimivat yhdessä ja täydentävät toisiaan. Biovallan käsitteeseen kuuluu käsitys subjektiudesta. Biovallan vastustaminen, Foucault'n (1988) mukaan, vaatii haavoittuvassa asemassa oleville ihmisryhmille luotuja käyttäytymismalleja, jotka auttavat heitä puolustautumaan. Haavoittuvassa asemassa olevien tulisi luoda uusia viestinnän ja kulttuurisen koodauksen muotoja, jotka palvelevat heidän oikeuksiaan, synnyttävät sopusointua viranomaisten kanssa eivätkä salli viranomaisten sanella heitä koskevia sääntöjä.

Viranomaisten välinpitämätön suhtautuminen koronaviruspandemiaan oli yksi syy valkovenäläisten tyytymättömyyteen, joka puolestaan johti valtion kontrollin ilmentämään biopolitiikkaan. Tyytymättömyyteen ei johtanut niinkään itse tartuntataudin aiheuttama kriisi, vaan valtiollisen kontrollin ilmeneminen biopolitiikan muotoina. Ihmisten kärsivällisyyden rajoja koettelivat systemaattinen kiusaaminen, kansalaisten maalittaminen ja luokittelu muun muassa terveyden ja fyysisten ominaisuuksien perusteella. Aljaksandr Lukašenkan tiedetään kommentoineen esimerkiksi erään eläkkeensaajan koronaviruksen aiheuttamaa kuolemaa sanoen ”miten on mahdollista elää 135 kilon painoisena” ja todenneen, että ”75 ikävuoden jälkeen ei ole mitään syytä käyskennellä kaduilla”. Presidentinvaalien kampanjointia säästivät alusta pitäen massoitaiset pidätykset, ja jo tuolloin maata vavisuttivat erityisesti vammaisten kaappaukset. Julkisuuteen nousi sanonta ”perustuslakia ei ole kirjoitettu naista varten – rep-panehanan murtuu, jos häntä sillä aletaan rasittaa”.

Eräänlainen kulminaatio ja siirtymä sanallisista ja ajoittaisista ruumiillisen itsemääräämisoikeuden loukkauksista totaaliseen väkivaltaan koitti vilpillisten vaalien jälkeen ja sitä merkitsivät äänestyslipukkeiden tuhoaminen ja kieltäytyminen protokollien tarkistamisesta. Rauhanomaisesti kaduilla mieltään osoittaneita ihmisiä vastaan käytettiin julmaa fyysistä voimaa. Ihmisjoukkoja, joissa oli naisia ja teinityttöjä, lyötiin raastasti, heitettiin kranaateilla ja media on raportoinut myös kuoliaaksi ammutuista protestoijista. 10.–12. elokuuta pidätettiin yli 7 000 ihmistä. Heitä pidettiin vankina epäinhimillisissä olosuhteissa: pidätettyjä kidutettiin, pilkattiin, heille ei tarjottu vettä, ruokaa eikä henkilökohtaisen hygienian tarvikkeita, jopa vessassa käynti kiellettiin. Kansalaisjärjestöjen tekemän tutkimusten mukaan ainoastaan Minskissä hallinnon mobilisoiman väkivaltakoneiston toimista kärsi elokuussa 2020 yli 1 376 ihmistä (Mediazona 2020). Joka kolmas sai keskivaikeita ruuhjeita ja haavoja. Yli 6 000 ihmistä lyötiin mielenosoitusten aikana ja pidätysten jälkeen. Samassa yhteydessä kirjattiin tapahtuneeksi ainakin kolme raiskausta. Yksi raiskauksen uhreista oli alaikäinen. Pahoinpitelyjen ja kidutusten määrät olivat todellisuudessa huomattavasti suurempia. Tuomioistuinjärjestelmän virhetilassa ihmisillä ei ole ollut pienintäkään mahdollisuutta hakea itselleen oikeutta.

Alusta lähtien protesti on ollut sekä homogeeninen että edustanut samalla monenlaisten sosiaalisten ryhmien irtiottoa. Aikaisemmin monet näistä ryhmistä olivat olleet Lukašenkan itsestäänselvää tukijakuntaa, mutta yksikään näistä ryhmistä ei ilmaissut hänelle varauksetonta tukeaan vuoden 2020 vaaleissa. Vastauksena kolme päivää jatkuneelle verenvuodatukselle ensimmäiset valkoisiin pukeutuneet naiset liittyivät väkivaltaa vastustavien riveihin keskiviikkona 12. elokuuta. Tästä eteenpäin nimenomaan keskiviikkoa alettiin pitää naisten protestin päivänä.

Muistan sen nopeuden ja laajuuden, jolla monet naiset lisäsivät ystävättäriään ja tuttaviaan paikallisiin Telegram-keskusteluihin yhdistääkseen heidät rauhanomaiseen mielenosoitukseen. Muistan myös, kuinka väkivaltakoneisto ryskytti mielenosoituksen järjestäjinä pitämiensä naisten ovia ja kuinka nämä kiireessä kirjoittivat sydäntä raastavia viestejä – poistakaa minut chatista! Poistukaa chatista itse! Juoskaa! Kotietsintöjen jälkeen he saivat useimmiten 15 päivän vankeusrangaistuksen.

Pelkästään pelko tai katkeruus läheisten kohtalosta eivät motivoineet naisia lähtemään kaduille. Protesteihin johtivat pitkään jatkunut mielipiteen- ja sananvapauden lamaannus sekä heikot mahdollisuudet todelliseen poliittiseen toimintaan teeskentelyn sijaan. Mieltään osoittaneet naiset eivät pyrkineet projisoimaan raivoa tai kostonhimoaan, vaan omantunnon puhtautta ja uskoa sisäisen oikeudenmukaisuuden voittoon.

Sitten alkoivat yhä laajemmat protestit, niin sanotut naisten lauantaimarssit. Julkeine kyltteineen ja tinkimättömine huudatuksineen, joissa peräänkuulutetaan naisten oikeuksia, näistä marseista on kehkeytymässä entistä koreampia ja räikeämpiä. Naisjoukot riistäytyvät poliisirivistöjen läpi ja suojaavat ohitse kulkevia miehiä pidätyksiltä omilla kehoillaan ja vimmaisilla kiljahuksillaan. Jotkut saattoivat ensi alkuun ajatella, että naisellinen kauneus ja herkkyys estäisivät väkivaltakoneistoa kajoamasta heihin voimalla. He eivät ymmärtäneet, että Valko-Venäjän hallinto on jähmettynyt esimoderniin keskittämismalliin, jossa yhdestä ainoasta käskystä riippuu, käytetäänkö mielenosoittajia vastaan väkivaltaa vai ei. Nähtyämme hirvittäviä kohtauksia (ks. Onliner 2020), joissa naisia puserretaan seinään ja riuhdotaan irti toisistaan, asia lienee selvä.

Eräs opiskelukaverini Olga on kirjoittanut, ettei elättele illuusioita liioin siitä, että vallanvaihdon myötä maasta katoaisi tarve puolustaa HLBTIQ+-henkilöitä, naisia, maahanmuuttajia, vammaisia tai muita vähemmistöjä, jotka jo paljon ennen protestiliikkeen syntymää ovat joutuneet taistelemaan olemassaolonsa ja turvallisuutensa puolesta. Kun hän yleisen protestin aikaan nosti ilmaan sateenkaarilippunsa, alkoi satunnainen mieshenkilö vaatia häntä laskemaan sen. Ihmismassat alkoivat kuitenkin kaiunomaisesti toistaa Olgan kuuluvia sanoja ”Tämä on minun kaupunkini! Tämä on meidän kaupunkimme!”, joten mies näki paikkansa mellakkapoliisin joukoissa ja poistui allapäin.

Maanantaisin mielenosoituksiin alkoi liittyä eläkeläisiä ja opiskelijoita. Mummot ja papat, joita oli aina pidetty vallanpitäjien tukipilareina, protestoivat nyt pelottomasti, eivätkä epäro'i asettua puolustamaan nuorempia, olivatpa he sitten lääkäreitä tai opiskelijoita. Kuvat miliiseistä suihkuttamassa pippurikaasua vanhojen naisten kasvoille ovat levinneet ympäri maailmaa. Näin itse järjestelmä on paljastanut palasen Valko-Venäjän tasavallan arjen todellisuutta, jossa vanhuksiin, erityisesti vanhoihin naisiin kohdistuva väkivalta on yleistä (ks. United Nations Population Fund 2019).

Täsmälleen viikon kuluttua vanhusten riveihin liittyi opiskelijoita – järjestely on heidän kannaltaan turvallisempi. Mieltään aktiivisesti osoittavat ja varsinkin pidätetyt opiskelijat erotetaan korkeakouluista. Korkeakoulujen johtajat ovat antaneet ymmärtää, että opintojen äärelle on kuitenkin mahdollista palata tunnustamalla menneisyyden ”virheet”. Monet nuorista ovat kärsineet kiinniotettuina ollessaan väkivallasta, nälästä ja nöyryytyksestä, heidän moraalinen ja fyysinen kuntonsa on murskattu. Nyt heille tarjotaan mahdollisuutta hieroa sovintoa omantuntonsa kanssa ja jatkaa opintojaan vielä yhden häpeällisen oljenkorren kautta. Vuosien ajat opiskelijat ovat vaatineet uudistuksia, kuten maksuttomien korkeakouluopintojen jälkeisen pakollisen työssäoloehdon ja maksullisten uusintatenttien poistamista sekä Valko-Venäjän koulutusjärjestelmän liberalisointia ja liittämistä osaksi Bolognan prosessia. Lienee

tarpeetonta todeta, ettei heidän vetoomuksiaan ole koskaan aiemmin kuunneltu.

Torstaina marssille päättivät osallistua vammaiset henkilöt, eikä niistä tälläkään kertaa selvitty ilman pidätyksiä. Ohitin joukon kadulla päivystäviä liikennepoliiseja, joita pieni pyörätuoleilla ja kainalosuavoilla kulkeneiden kauniiden ja ylpeiden ihmisten saattue pelotti niin kovasti, että he olivat rakentaneet useita tiesulkuja. Kuulin radiopuhelinten rätinän ja näin heidän kasvoillaan pelon ja haluttomuuden hyväksyä tilannetta.

Vallanpitäjät eivät tunnu ymmärtävän, ettei protestiliike, joka samaan aikaan vaikuttaa niin pirstaleiselta kuin yhtenäiseltäkin, toimi ylhäältä käsin annettujen käskyjen mukaan. Se muodostuu elävästä verkostosta, jonka piirissä jokainen aktivismin teko on vapaaehtoinen. Koordinoinnin tai organisaattoreiden etsintä on ollut turhaa. Tämä ei kuitenkaan yllätä, sillä mielenosoittajat eivät ole muotoutuneet jäykäksi rakenteeksi – he käyttävät horisontaalisia yhteyksiä ja vapaaehtoisuuden periaatetta. Naisten, HLBTIQ+-henkilöiden, vammaisten, eläkeläisten ja opiskelijoiden protestit edustavat juuri sellaista desentralisoitua organisoitumisen ja tulevaisuusvastuun manifestoitumisen muotoa, joka Foucault'n ideoiden valossa toimii vapauttavana ja antaa näihin ryhmiin kuuluville mahdollisuuden tulla kuulluiksi, ajaa omia etujaan – tuoda itseään julki ja päättää, missä järjestyksessä heidän asioitansa hoidetaan.

Aivan äskettäin Valko-Venäjän tasavallasta tuli yksi maista, joka allekirjoitti harhaanjohtavasti Geneven konsensukseksi kutsutun julistuksen. Itse asiassa se on Trumpin hallinnon, Brasilian ja muutaman muun konservatiivisen maan poliittinen väline kontrolloida naisten oikeutta omaan kehoonsa lakisäännöksellä, joka asettaa keskiöön ihmiselämän ja perheen säilyttämisen. Julistus tukee paternalistista suhtautumista naisten terveyteen, joka on ristiriidassa ruumiillisen itsemääräämisoikeuden kanssa. Valko-Venäjän mielenosoitusten yhteydessä kiinnostavin on julistuksen osa, joka koskee kansallisen identiteetin ja suvereniteetin suojelua globaalissa politiikassa. Taipumus alleviivata kansallista identiteettiä ei ole tässä yhteydessä sattumaa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen samoin kuin rokotusten, maahanmuuton tai lastensuojelun ja perhetyön vastaiset kampanjat, joilla on Itä-Euroopassa vahva institutionaalinen tuki, liittyvät hyvin läheisesti patrioottiseen diskurssiin. Joissain maissa hallinto kokee tarvetta rakentaa moraalinen vastapaino ”länsimaisille arvoille”, houkutella ihmisiltä tukea, kylvää pelkoa ja virittää yleinen mielipide vastustamaan yhä uusia subjektiuden puolia esiin tuovia ryhmiä, kuten HLBTIQ+ -yhteisön edustajia, maahanmuuttajia ja jopa naisia.

Valko-Venäjän kansa opettaa kahdelle muulle julistuksen allekirjoittaneelle Euroopan valtiolle, Puolalle ja Unkarille, demokratian aakkosia. Ne ovat jo käyneet läpi demokratisoitumisen prosesseja, mutta nykyään kamppailevat poliittisen kriisin kanssa ja etsivät uusia ideoita poliittisen tasapainon saavuttamiseksi. Siksi niille saattaa olla tarpeen nähdä Valko-Venäjän kulkevan uudella tavalla samaa polkua kuin ennen – tällä kertaa luottavaisin mielin, että heidän yhteiskuntansa sittenkin etsii ja löytää keinon ottaa huomioon kaikkien ryhmien oikeudet ja vastustaa kivistynyttä autoritaarisuutta.

Näitä ajatuksia ja oppeja eivät ole tuottaneet ylhäältä alaspäin Valko-Venäjän elitistiset ryhmittymät, vaan ne on muodostettu ruohonjuuritasolla monien vuosien kamppailun aikana vaikeissa olosuhteissa. Aivan kuten tänä päivänä valkovenäläiset protestoivat vähitellen, rauhanomaisesti, määrätietoisesti ja tahdikkaasti nykyhallintoa vastaan, kansalaisyhteiskunnan edustajat ovat jo monien vuosien ajan etsineet oikeudenmukaisuutta. Valkovenäläisten ihmisoikeuksia ajaneiden kansalaisjärjestöjen vuosikymmenien työn tulos oli esimerkiksi laki perheväkivaltaa vastaan. Miltei valmistumaisillaan ollut hanke kuivui kokoon vuonna 2018 yhden ainoan Lukašenkan käyttämän virkkeen takia. Hänen mukaansa kyseinen laki edusti ”Lännessä apinoituja typeryyksiä, sillä osa lapsista todella tarvitsee remmiä”. Tämän

jälkeen sisäministeriön virasto, joka niin ikään oli ottanut aktiivisesti osaa projektiin, muutti jyrkästi kantaansa ja irtisanoutui aiemmista suunnitelmistaan edistää lakihanketta. Nyt, kahden vuoden kuluttua juuri tämän viraston edustajia syytetään siviilikansalaisten kidutuksesta ja pahoinpitelystä, lapset leikkivät puistossa mielenosoittajia ja OMONilaisia ja yhteiskunta marssii yhteen tahtiin väkivaltaa vastaan.

Tällaisen lain hyväksyminen on ennalta määrätty, ja enää se on vain ajan kysymys. Sillä välin Valko-Venäjä hämmästyttää edelleen koko maailmaa mielenosoittajien sietokyvyllä ja rohkeudella. Nykyhallinnon keinot demonstroida valtaa – väkivalta, kidutus ja niitä seuraavat häirintä, vaino ja massiivinen pelottelu – ovat helposti yhdistettäissä juridis-diskursiiviseen valtakäsitykseen. Silti kaksi näille keinoille ominaista piirrettä myös rajoittaa niiden käyttömahdollisuuksia. Yhtäältä jatkuva tarve kasvattaa teatraalista efektiä, joka heikkenee vääjäämättä jatkuvan vastustuksen olosuhteissa, kun mikään ei enää hätkähdytä valkovenäläisiä. Toisaalta repression ylläpitäminen vaatii valtavia taloudellisia resursseja, jotka ennemmin tai myöhemmin hupenevat.

Niin fyysistä kehoa ja itsemääräämisoikeutta vastaan suunnatut halventavat lausunnot kuin sosiaalista kehoa rajoittavien ja kontrolloivien lakien säätäminenkin eivät lopulta riitä taltuttamaan protestia. Rajoitukset, joiden kanssa valkovenäläiset ovat eläneet taustalla ja joita he ovat yrittäneet vastustaa monien vuosien ajan luoden säännöllisesti ensimmäisiä ennakkotapauksia maan julkisessa politiikassa, ovat osuneet säätäjiään omaan nilkkaan. Niiden luoma vastakkainasettelu on nostanut esiin kansalaisia, jotka laillisin keinoin ja vuoropuhelun kautta ovat aina puolustaneet oikeuksiaan. Maahan on vähitellen kehittynyt kansalaisyhteiskunta, joka toimii vahvana tukena kriisitilanteissa. Nyt protestiliike on asettanut selkeät vaatimukset eikä aio alistua hallinnollisiin ja menettelyllisiin huijauksiin tai pyrkimyksiin säilyttää häilyvä rauha.

Foucault on esittänyt, että nykyaikainen valta on monimutkaista ja käyttää pääasiassa sääteleviä ja kurinpidollisia toimia, ei väkivaltaisista. Valko-Venäjällä epäonnistui yritys säilyttää näennäinen hallitus, joka tosiasiallisesti panisi täytäntöön sille uskotut valtuudet. Takaisin arkaaisten aikojen verenvuodatukseen taantunut rakenne on muutamassa päivässä menettänyt kansalaistensa luottamuksen ikuisesti.

Ero eri valtatyyppien käyttämien keinojen ja sen ymmärtämisen välillä, kuka keinoja voi käyttää ja mihin tarkoituksiin, on osoittautunut valkovenäläisille liian ilmeiseksi. Väkivallan teatteri ei ole tehnyt heihin vaikutusta, mutta viha on tuonut heidät yhteen yhteistä surua vastaan. Joka viikonloppu kymmeniä ja satoja tuhansia ihmisiä kokoontuu kaupunkien kaduille. Viikon jokaisena päivänä heleät, paikalliset kulkueet ja naisten, opiskelijoiden ja eläkeläisten mielenosoitukset paitsi rohkaisevat muita kansanryhmiä ilmaisemaan entistä suurempaa solidaarisuutta ja edistämään protestiliikettä eteenpäin, myös ajamaan omaa asiaansa, hakemaan näkyvyyttä ja puolustamaan oikeuksiaan.

Kirjoittaja on opiskelija Valko-Venäjältä. Julkaisemme tekstin poikkeuksellisesti nimettömänä kirjoittajan turvallisuuden suojaamiseksi.

Tekstin on suomentanut venäjistä **Riku Toivola**.

Lähteet

- Foucault M. (1978), *The History of Sexuality*, translated by R. Hurley. New York: Pantheon Books.
- Foucault M. (1988), The ethic of care for the self as a practice of freedom. - *The Final Foucault*, toim. Bernhauer J. and Rasmussen D. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Mediazona (2020), Minsk izbityi. *Kak siloviki kaletšili protestujušičih - issledovanije "Mediazony"* 13.10.2020. <https://mediazona.by/article/2020/10/13/minsk-beaten> (Tarkistettu 30.11.2020).
- Onliner (2020), *Vetšer v gorode: marš v podderžku repressirovannyh zakonšilsja zaderžanijami* 8.9.2020. <https://people.onliner.by/2020/09/08/vlasti-ozvuchili-svoj-plan-vyxoda-iz-politicheskogo-krizisa> (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations (1948), *Vseobščšaja deklaratsija prav tšeloveka* 10.12.1948 https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations (1966), *Meždunarodni pakt o graždanskih i političšeskih pravah* 16.12.1966. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations (2006), *Konventsija o pravah invalidov* 13.12.2006. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (Tarkistettu 30.11.2020).
- United Nations Population Fund (2019), *Issledovanije po rasprostranjonnosti nasilija v otnoshenii ženščštin*. <https://belarus.unfpa.org/ru/publications/исследование-по-распространённости-насилия-в-отношении-женщин-проведённого-институтом> (Tarkistettu 30.11.2020).